

DRAVA

Krajolici, susreti, razmišljanja, ...: putovanje tijekom Drave, od izvora u Južnome Tirolu kroz Korušku biti će mozaikalni prikazi pejzažno-prirodne raznolikosti i povijesnog jedinstva toga prostora.

Drava nije manje "europska" rijeka od Dunava. Dunav ima svoju "himnu", "svoje" skladatelje, svoju slikarsku školu, i niz putopisaca: Ernst Trost je uz njegov tijek tražio "što je ostalo od dvokrilnog orla"¹. Claudio Magris je, tražeći unutarnje veze između "habsburškog mita"² i "pojma Srednje Europe"³, sam došao na ideju kako bi Dunav mogao biti ta spona.

I Drava spaja prostore unutar te zamišljene "Srednje Europe"; i njezin je prostor po sastavu zemalja - članica "Srednja Europa", spona između Zapada, Istoka i Jugoistoka.⁴ Kao povijesni i geografski pojam Drava spaja Alpe - Dunav - Jadran. Taj prostor, doživljavan osjećajno, otkriva, kako i on ujedinjava vrednote zajedništva i osobnosti, sklad, oprečnosti.

Ovaj "putopis" Drave neka bude u prvom redu psihogram krajolika i hommage rodnome kraju, a zatim putokaz onima koji traže na malome prostoru neke, Europi danas dragocjene vrednote.

I.

POVIJEST - NADAHNUĆE ZA UTOPIJU

Dolina Drave od svog ušća u Južnome Tirolu, na tijeku kroz Istočni Tirol i Korušku sve do granice sa Slovenijom, po svojoj je povijesti, prirodi i kulturi cjelina stvorena u suživotu triju obitelji-naroda i jezika Europe: **romanskog, germanskog i slavenskog**.

Granica slavenskog jezičnog područja na vrhuncu teritorijalne rasprostranjenosti Slavena (u 8. stoljeću) podudarala se ondje, gdje su se dodirivali romanski i germanski narodi, u današnjoj Italiji, kod Innichena/San Candido. Današnja je granica kod Innichena nametnuta interesnom politikom (1918.) - simbol tragične podijeljenosti Tirola. Ironija povijesti: Tirol, je bio, tijekom svoje povijesti, orijentiran prema Jugu, prema Italiji, kao što je i Italija bila svjesna kako pripojenje Južnog Tirola znači ne samo stratešku, nego i moralnu dobit.

I Koruška živi još dan-danas u frustracijama, premda ju je sudbina poštedita diobe. Odnos između dvaju naroda, njemačkoggovornog i slovenskog opterećen je povijesnim nepravdama. I taj je prostor povijesno povezan s Kranjskom, Furlanijom, Istrom i južnom (slovenskom) Štajerskom; isto tako kao u Tirolu činilo se kako ljudi moraju nasilno zatirati ljubav i prirodu u sebi, zaboraviti njihove osobne, rodne veze te početi prezirati i mrziti.

Iskustveno provjerena činjenica: Claudio Magris je svojim knjigama te knjigama talijanskog germanista o Austriji, o Srednjoj Europi, potaknuo traganje za korijenima i tako doprinio približavanju nove Italije i mladim generacijama Austrije.

Na malome prostoru, kojim protječe Drava, otprilike na 250 km, nije teško pronaći svjedoke zajedničke prošlosti te naići na poznate i skrivene znakove povezanosti. Gradovi na toj putanji pružaju obilje dokaza. **Boreći se protiv zaborava, možda ćemo uspjeti razvijati utopiju "Europe".**

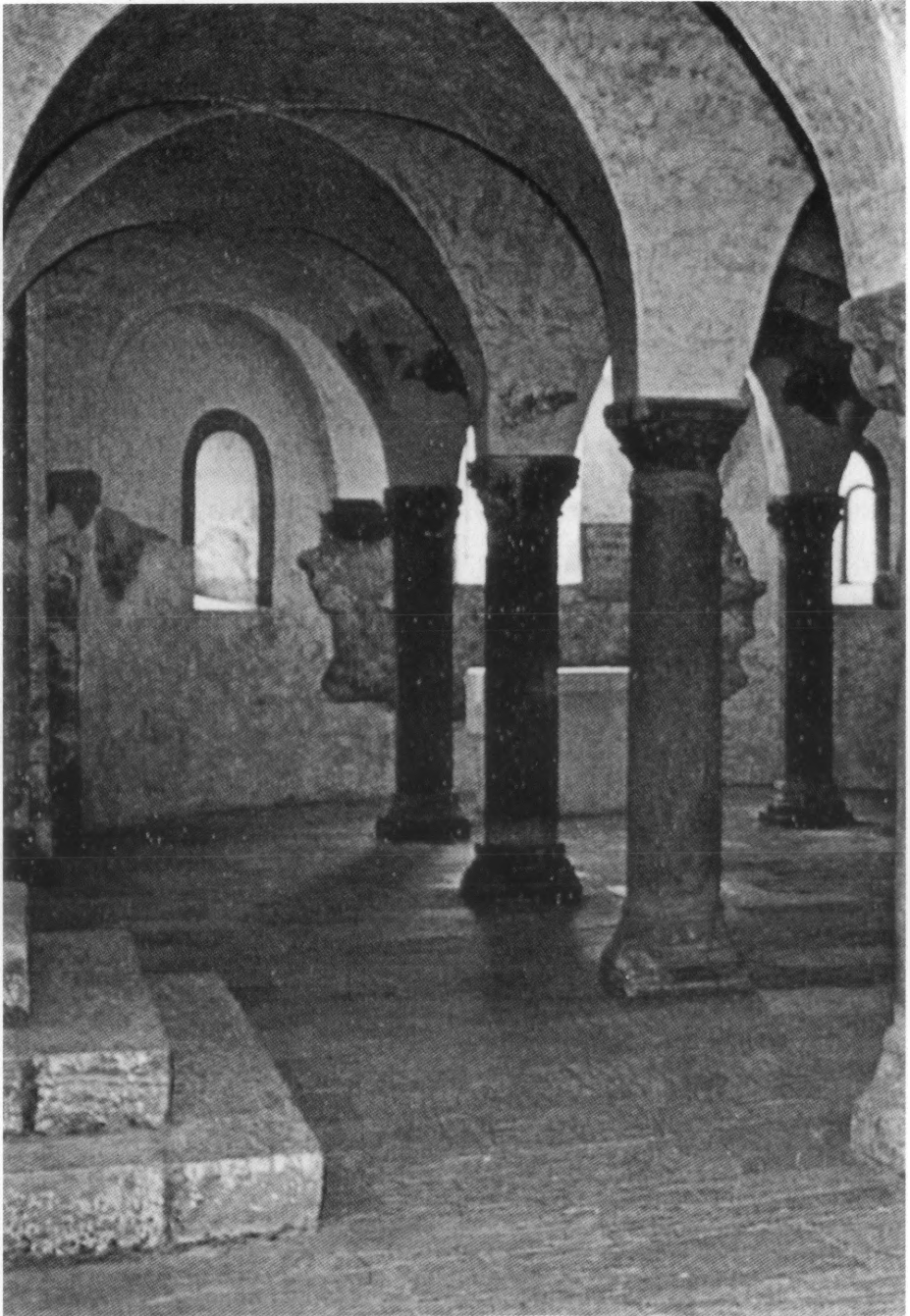
II.

PRIRODA - POVIJEST: POVEZANOST I ZABORAV

Izvor Drave, u predjelu današnje talijanske autonomne regije Trentino-Alto Adige, na ravnici kotla kod Toblacha, (talijanski: Dobbiaco), nalazi se u koritu tijesne alpske doline između kamenih stijena, tamno-sivih starih masa Središnjih Alpi i vapneno-bijelih Dolomita, s bizarnim formacijama krša, oblikovanih u ledeno doba. Prijelaz Drave iz Alpskih stijena u Panonsku nizinu je blag - dolina se širi prema istoku, pa i korito rijeke poprima širinu i jačinu koja omogućava izgradnju nekoliko velikih bedema i akumulacijskih jezera, prije nego što Drava napusti Korušku u pravcu Slovenije.

Od izvora Dravu prate seoski krajolici, gradine na uzvisinama iznad ledenodobnih humki nataloženih desetke tisućljeća. Tragovi čovjekovog života ovdje su 10 000 godina stari. **Veneti** kao najstariji kulturni narod (od 4000 prije Kr.) njegovali su već **trgovinske odnose s današnjom Italijom i Istrom.**

Od 3. pretkršćanskog stoljeća, Južni i Istočni Tirol te današnja pokrajina Koruška pripadali su prvoj izgrađenoj i visoko razvijenoj kulturnoj i političkoj zajednici **Kelta**, (**prvoj izgrađenoj državi**) u koju su

ulazile Ljubljana i Celje. Povjesničari³ tog prostora ističu kako je on bio prvi prepoznatljiv politički i društveni entitet današnje Austrije.

Još sredinom drugog stoljeća rimski su veletrgovci i bankari iz grada Akvileia razgranali svoje djelatnosti

sve do udoline pritoka Drave. Prostor južno od Tauerna i Središnjih Alpi, razvijao je urbanu kulturu, doživio jezičnu, administrativnu i kulturnu **romanizaciju**, te **kristijanizaciju**. Osnovana su tri velika municipia: **Aguntum kod Lienza, Teurnia kod Spittala na Dravi i Virunum u zaleđu Klagenfurta**. Ranokršćanske bazilike održavale su svoje tlocrte, a na njihovim temeljima gradile su se romanske, pa zatim i gotske crkve. Šiljasti gotski tornjevi na romanskim građevinama, strše visoko u nebo i daju svoj pečat krajoliku od Južnog Tirola sve do izlaza Drave iz Koruške. Te su crkve pružale i fizičku sigurnost i zaštitu stanovnicima, jer su opasane debelim vanjskim zidinama i utverdama. Povjesničari⁶ pretpostavljaju, kako su stanovnici duž Drave osnovali obrambeni sustav "**Draulimes**", koji se protezao sve do današnje Furlanije.

Slavenska plemena koja su oko 600-te naseljavala središnju i zapadnu Korušku, zatim Istočni Tirol sve do granice s Bavarcima u Pusterskoj dolini, uspjela su konsolidirati svoju zajednicu u Južnoj Koruškoj: ti su Slaveni bili različitog, nimalo jedinstvenog sastava i porijekla - povjesničari zaključuju iz nazivlja koruških sela, da su se doselili i Hrvati: arheološki napisi iz 10. stoljeća govore o "Gau Chrowati" kod Klagenfurta⁷.

U 10. stoljeću oblikovala se prepoznatljiva etnička fizionomija "prostora Drave": franačko-germanski element na sjevernoj obali Drave prema Zapadu, slavenski južno i istočno od Villacha do granice Koruške sa Slovenijom, i germansko-romanski stanovnici u jugozapadnoj Koruškoj prožimali su se međusobno. Tako su čak i plemićki rodovi koji su od njemačkih careva dobivali u lentu taj prostor, potjecali s tih rubnih krajeva carstva, iz Furlanije, Istre, Kranjske. Prirodni bedemi: Karavanke, Kamniške i Julijske Alpe nisu bili prepreka mnogobrojnim i dalekosežnim odnosima: i hrvatski su rodovi zastupani u njihovim obiteljskim lozama.

Starosjedioci su usvojili - kažu povjesničari, avarsku ili slavensku - tradiciju: seljačku demokraciju, brižljivo je njegujući u odnosu prema plemstvu i gospodstvima: Koruška se ponosi što je jedinstvenim svjedokom tog ranog međusobnog prožimanja. Kamenoklesani "Knežev stolac" kod Klagenfurta jest simbol tog posebnog položaja slobodnih seljaka u Karantanskoj državi; sjedeći na njemu knez bi polagao zakletvu puku da će ga štiti, a puk, kasnije staleži, bi mu na to prisegnuo/li vjernost i izvršavanje obaveze davanja - i to na njemačkom i na slovenskome jeziku. Ta demokratičnost i sloboda seljaštva u Koruškoj sačinjavala je samosvijest slavenskog stanovništva.⁸ Tek su Habsburške nadvojvode: nasljednici velikih grofovija grofova Gorice-Tirola, Celjskih i Ortenburških te slobode sužavali.

Velika kolektivna trauma središnje Koruške bila je navala Turaka, na svom pohodu Furlanijom od 1470. na dalje, te haraćenje mađarske vojske u borbama kralja Matije Korvina. Velike gospodije i njihovi plemićki vlasnici u dvorcima i tvrđama, nisu se pokazali doraslim svojoj obvezi štiti svoje seljake. Koruški rudari i seljaci prvi su se digli u bunt. Njihova zajednička sudbina učinila ih je što je napose znamenito - veoma spremnim da prihvate Lutherov nauk o "Slobodi kršćanskog čovjeka" ("Freiheit eines Christenmenschen".) Lutherova reforma Crkve širila se u Koruškoj iznenadnom brzinom, poput pravog ikonoklasta. Znameniti su samostani, dotadašnja središta pismenosti, padali šapatom. Proturreformacija Habsburgovaca svojim militantnim nastupom izazvala je ogorčenost i odbojnost. Njemačko govorno područje Koruške ostalo je velikim dijelom protestantsko. Prema slovenskim povjesničarima⁹ proturreformacija je teško pogodila samobitnost i politički utjecaj slovenskog puka. Slovenska je historiografija uvjeren da je Habsburg svjesno radio na slabljenju slovenskog seljaštva. Osim mjerama pritiska na svijest činilo se to i ekonomskim sredstvima: promidžbom gradova, industrijalizacijom pomoću njemačkih doseljenika i sl. Otuda se iznjedrio antagonizam između dva naroda u Koruškoj.

To što su Koruški Slovenci uopće preživjeli kao manjina, duguju¹⁰ vlastitom žilavom otporu, ekonomskoj asimilaciji i zalaganju njihovih seoskih župnika, koji su "habsburški mislili, a slovenski osjećali".¹¹

Najbolnije je poglavlje u povijesti Koruške zacijelo "**Koruška obrambena borba**", 1918-1920. Kraljevina SHS postavila je zahtjev za slovenskonaseljenim krajevima Koruške, koristeći se slovenskim iredentističkim snagama Koruške. Odmah nakon manifesta posljednjeg cara Karla I. o abdikaciji, Kraljevina SHS zaposjela je dvojezično područje južno od Drave između Villacha i Lavamuenda. Koruški su dobrovoljci, od

studenog 1918. do ljeta 1919. godine, poduzeli oružane pokušaje oslobađanja zemlje.

Te su borbe, mitski uveličane od strane njemačko govorne Koruške, poslužile nacional-socijalističkim snagama Koruške da nad Slovencima provode krvavi teror iako je slovensko govorno stanovništvo u referendumu, (organiziran od Wilsonove komisije na mirovnoj konferenciji u Parizu, održan 10. listopada 1920. godine) uvjerljivom većinom glasovalo za to da sporno područje ostaje u sastavu Austrije. Glas Slovenaca kod tog referenduma je u to značajniji, što uvjeti glasanja nisu bili nimalo povoljni: predstavnici SHS-a provodili su zastrašivanje stanovništva, a Austrija tada nije mogla pomoći niti pružati gospodarske perspektive i motivacije.

Njemačko govornim stanovnicima ti su događaji utjerali strah u kosti: fanatizirani njemačko govorni Koruščani širili su glasove o "izdajničkom ponašanju Slovenaca", a NS-vladavina u Austriji provela je brutalno istrebljivanje slovenstva i iseljavanje Slovenaca. Slovenci koji su pribjegli Titovim partizanima, navukli su na sebe suodgovornost za ratne zločine partizana na tlu Koruške, i za ponovnu okupaciju Južne Koruške od strane Titove Jugoslavije (1945.). Od tada se u Koruškoj običava govoriti o kolektivnom "prastrahu" od podjele zemlje. Još 1971. godine seljani nekoliko mješovitih sela demonstrativno su rušili slovenske topografske natpise.

Poraslo je nepovjerenje, otkad se diljem Austrije uspio nametnuti poletni, mlađahni i opasni populistički vođa "Slobodarske stranke" (FPČ), Joerg HAIDER, koji se besramno koristi "prastranom" i nužnošću borbe protiv "zatiranja njemačkog bića" Koruške. Koruškoslovenski glas protiv njegovih opasnih igara s emocijama "maloga čovjeka", slab je - iako se tom razvitku ne znaju suprotstavljati ni njegovi njemačko govorni zemljaci; prevelika je očito njegova fascinacija. Slovenci se traže "nacionalnu emancipaciju" poput drugih manjina Europe. Oni surađuju u "manjinskim vijećima Savezne vlade", razvijaju svoje osnovno i srednje školstvo, svoju književnost s već prepoznatljivim kvalitetama. Svu svoju nadu da će ostvariti zajamčena prava na kulturnu samobitnost, Slovenci usredotočuju na zalaganje mlade inteligencije.

Južnotirolsko njemačko govorno stanovništvo u talijaniziranoj sredini također je primjer grčevitog odnosa između drevnih susjeda.

Dolinu Drave na području današnjeg (talijanskog) Južnog Tirola naselili su Bajuvarci i Slaveni. Slavenski se element povukao i asimilirao, jer je to područje bilo pod snažnim utjecajem kako iz Bavarske, tako i iz Južnotirolskog okruženja: Jurisdikcija je pripadala čas biskupima Brixenskim (Brixen), čas Frisiškim (Freising). Od 13. stoljeća do početka 16. stoljeća dolina Drave bila je vlasništvo grofova Gorice i Istre, porijeklom iz Gorice/Gorizia, s prostranim posjedima u Furlaniji, u današnjem Slovenskom primorju, u slovenskom i hrvatskom dijelu Istre, u Kranjskoj. Nakon smrti posljednjeg pripadnika te loze 1500. godine njegovi su teritoriji pripali nadvojvodiji Tirolu. Od tada se može utvrditi jačanje utjecaja Tirola, svijest o pripadnosti jedinstvenom tirolskom prostoru, koji je obuhvaćao i dijelove talijanskogovornog područja u provinciji Trient. Jezična granica između njemačkog i talijanskog nalazila se duboko u današnjoj provinciji Trentino, kod Salurna - sve do 1918. godine. Tada se razbilo četiristoljetno jedinstvo:

Već 1915. Italija je od Saveznika u Londonskim tajnim pregovorima dobila jamstvo za željenu stratešku granicu na Brenneru. Južni Tirol s njemačko govornim stanovništvom pripojen je dakle Italiji. Ulazak talijanskih vlasti i vojske u njemačko govorni Južni Tirol stanovnici su promatrali (po sjećanjima još živućih svjedoka) s nijemim bijesom. Pravo na samoodređenje prema Wilsonovim bilo je potpuno izigrano: Južni Tiroinci nisu ni dobili mogućnost odlučivanja.

"Južnotirolci nas sigurno ne vole", napisao je jedan poslanik talijanskog parlamenta nakon ulaska talijanske administracije u Bozen u studenom 1918. Dana 18. 11. 1918. Italija je u svim južnotirolskim gradovima objavila manifest s obećanjem da se njemačko govornom stanovništvu jamči pravo na škole, jezike... Službena je Italija bila voljna pridobiti Južnotirolce i postupiti s njima s taktom i uvažavanjem. Ali poznati talijanski iredentist rodom iz provincije Trient: Ettore Tolomei, počeo je, "u ime dvije tisućljetne stare talijanske kulture" provokativnu talijanizaciju, kakvu čak ni rimske središnje vlasti nisu odobravale. 1923.

fašistički su skvadristi uveli svoj kruti program denacionalizacije, kakav su nametali Slovencima i Hrvatima u Rijeci, Istri, Dalmaciji i drugim manjinama na novo osvojenim teritorijima.

Južnotirolci su ostali politički pasivni, dok su njihove škole, župnici, vjeronauk i njemački govor, prešao

u ilegalnost. Iako je praktička vrijednost tog otpora bila malena, "život u katakombama" iznjedrio je mitove o junaštvu otpora. Mlade generacije Južnotirolaca uvjereni su kako je taj život jačao getoizaciju Tirolaca, i da ih je geto učinio otvorenim za mitove "krvi i tla", za rasne, antiurbane, antiintelektualne ideale, gurnuvši ih izravno u ruke nacistima.¹²

I za Južni tirol Hitler je imao "Endloesung". Sporazum o opciji od 23. 6. 1939. o organizaciji iseljavanja njemačko govornih Južnotirolaca. (U taj su sporazum bili uključeni i njemačko govorni Koruščani iz Kanalske doline/Vall di Canale).

One Južnotirolce koji nisu htjeli napustiti Južni Tirol, talijanski su fašisti poslali u izgnanstvo ili u zatvore. 70 tisuća stanovnika, ili 30% stanovništva Južnog Tirola iseljeno je, a 100 000 talijanskih doseljenika, uglavnom iz "Mezzogiorna", talijanski su fašisti doselili u Južni Tirol.

Dana 5. 9. 1946. sporazum Gruber-De Gasperi omogućio je povratak iseljenih Južnotirolaca, "optanata". Vratilo se njih deset tisuća, uglavnom seljaci. Oni su se teško povinuli obvezi dvojezičnosti i suradnje s Talijanima, držeći se svojih seoskih tradicija, "njegujući" odgojnost prema "strancima", "vjernost domovini i vjeri otaca". I doseljeni Talijani su prema njima, i zbog vlastite nesigurnosti, očitovali izazovnu aroganciju.

Druga Republika Austrija kao zaštitna sila u duhu "Državnog ugovora" iz 1955. poduzimala je diplomatske aktivnosti za postizanjem regionalne autonomije, sve do internacionalizacije problema 1960. Od 1961. ti su austrijski naponi bili "začinjavani" serijom teških bombaških napada njemačko govornih ekstremista, a na koje su talijanske vlasti uzvraćale brutalnim iscjeliteljskim metodama, mučenjem uhapšenih počinitelja i osumnjičenih, te općenito s represijom manjine.

Italija je pod pritiskom događaja ipak poradila na "Paketu o autonomiji" i donijela ga 1969. Formalno su Južni Tirolci dobili široku političku i kulturnu autonomiju, ali provedbeni propisi, te provedba "u hod" ih de facto opet sužavaju.

Njemačko govorna manjina u Južnom je Tirolu zbog svoje socijalne strukture (i socijalno i gospodarski) dospjela u čorsokak. 1958. godine, osnivanjem Europske ekonomske zajednice (EWG) Italija se punom parom industrijalizirala. Južni Tirol, kao izrazita brdovita i poljoprivredna provincija, ostala je bez potrebnih državnih novca za strukturalne promjene. Taj zaostatak Južnotirolci danas ne uspijevaju nadoknaditi. Oni

su se nadali da će hvatati korak s razvitkom ostale Italije okrenuvši se "ekološkoj politici", "mekoj poljoprivredi" i "mekom turizmu", jer je i Europska zajednica vršila zaokret gospodarske politike od kvantitativnog rasta do kvalitete. Južnotirolski seljak ponosi se svojim visokokvalitetnim voćem i vinom, svojim brižljivim očuvanjem zdravog okoliša, ali ta kvaliteta iziskuje intenzivni rad, intenzivna ulaganja - u novoj Europi Južni Tirol s "rajskom" prirodom se mukom muči za opstanak.

Dirljiv trenutak u tim novoeuropskim odnosima dogodio se 1. 1. 1995. godine, kad je Austrija postala punopravnom članicom Europske unije. To među ostalim znači i ukidanje granica između dosadašnjih susjeda Italije i Austrije: kad se na graničnom prijelazu Brenner digla brklja, pokrajinski poglavari Tirola (Sjevernog Tirola) i Južnog Tirola (pokrajine Alto-Adige) pružali su si ruke u znak ponovnog ujedinjenja. Ali postalo je očitim da je takvo ujedinjenje samo iluzija pravog, povijesnog jedinstva: jaz koji je stvorila povijest, ogorčenje Južnotirolaca čini se da se nasljeđivao s koljena na koljeno, tako da i današnja mladež, ukoliko se zanima za povijest, mora doći u dodir s resentimanima starijih zbog tobožnje tadašnje izdaje Južnog Tirola. Razumijevanje za podijeljenje, za granice, i za gorčinu što ih izaziva nemilosrdna politika "zemlja za mir", današnji Južnotirolski političari osjećaju upravo za Hrvatsku - i bilo bi dobro kad bi tu svoju pouku prenosili glasnije i nedvojbeno razumljivo.

III.

IZVORI

GRADOVI I NJIHOVE PORUKE

TOBLACH/DOBBIACO - OZRAČJE ITALIJE

Gornja dolina Drave, "Vall di Pusteria", sa svojim drevnim gradićima bila je važna veza s gornjom Italijom, značajan trgovinski put. Stoga se u selima i gradićima zrcali i talijanski, mediteranski način života.

Toblach/Dobbiaco, na samome izvoru Drave zaokružena je gradska cjelina iz 15. stoljeća, jedna od najočuvanijih i najdražesnijih, ali mlađeg datuma od Innichena.

INNICHEN/SAN CANDIDO - OZRAČJE SJEVERA

Innichen/San Candido je osnovao kao benediktinsku opatiju 769. godine bajuvarski vojvoda Tassilo III., povjerivši benediktincima pokrštavanje Slavena. Usporedo s kristijanizacijom tekao je i proces germanizacije, ali i uspon opatije i drugih gradića te doline, pod zaštitnim plaštom moćne, bogate opatije. Innichen se doimlje ozbiljnijim od vedrog Toblacha, zbog monumentalnosti njegove romaničke "stolne" ("opatijske") crkve. Mistična kriptna i sakralni dio, četverobrodno tijelo zrače veledostojanstvom, ali apsida s elegantnim triforijima ukazuje na već razvijene utjecaje njemačke "Staufisch" gotike. Prostorni dojam crkve očituje askezu svojih benediktinskih osnivatelja, koja se skladno uklapa u trpku prirodu tog mjesta među stijenama Dolomita.

Inače Innichen obiluje građanskim baroknim i gotičkim kućama i novijima, u "tipičnom" Tirolskom stilu, kakav ga zamišljaju turisti. Kao turističko mjesto, gradić je dao svoj obol "napretku", unakaženju krajolika i sklada gradskoga jezgra. Domaćini vjeruju da je gubitak identiteta grada išao uporedo s rezignacijom Južnotirolaca, i da će sadašnji ekonomski zaokret zbog recesije biti taj gorki, ali učinkoviti lijek, pravi trenutak da sebi i svojoj materijalnoj kulturi povrate izvornost i osebnost. Za sva vremena podsjetit će ih na svoju ugroženost monumentalna kosturnica na istočnom ulazu u grad, spomenik talijanskim junacima, podsjetnica na fašizam, isto tako kao i natpis na kolodvoru: "Sub lege libertas", cinizam kojeg je taj kraj

iskusio. No među lukovima koji elegantno oblikuju i ulice i zgrade, osjeća se ozračje nove Italije: Tiroлке su profitirale od šika talijanskih dizajnera, čije se kreacije mogu pronaći u svim tim gradićima u blizini granica.

LIENZ: PREVLADANJE PODJELE

Rimsko naselje "Municipium Claudium AGUNTUM", 5 km od današnjeg centra glavnoga grada istočnog Tirola, bilo je prostrano urbano naselje. Nalazi svjedoče o imućnom provincijskom stanovništvu s jasno izdiferenciranim društvenim slojevima jer su pronađene zgrade sasvim po mediteranskom stilu, ali i zgrade koje su najvjerojatnije pripadale obrtnicima. Uljane svjetiljke, s kršćanskim motivima svjedoče da je kršćanstvo došlo s Juga, iz Akvileie. Aguntum je bilo biskupsko sjedište pod jurisdikcijom metropolita akvilejskoga. Biskupska bazilika pronađena je u obližnjem mjestu LAVANT, na vrhu stjenovite uzvisine; na kojoj je sagrađena monumentalna crkva od 40 m dužine još u drugoj polovini 4. stoljeća, a znatno proširivana, vjerojatno za potrebu biskupske crkve u 5. stoljeću. Naselje Lavant bilo je vjerojatno utočište izbjeglicama u burama seobe naroda, kad je Aguntum uništavan.

Današnji grad LIENZ osnovan je još prije 9. stoljeća. Značajna za razvitak okoline Lienza je činjenica kojom je car Karl Veliki, 811. odlučio u sporu između nadbiskupa Salzburškog i patrijarha Akvilejskog da granica između dvije crkvene vlasti bude južna obala Drave, izuzevši iz te naredbe novonastalo naselje. "In loco Luenzina" ostala je i dalje vlast i jedna od rezidencija patrijarha Akvilejskog. Oko nje nastanjivali su se plemići, podređeni Grofoviji Koruškoj. Grofovi Gorički stekli su tijekom 12. stoljeća nadvlad nad Lienzom.

Ti su grofovi početkom 13. stoljeća zaslužni za arhitektonski razvitak današnjeg centra grada. Između 1252. i 1277. sagradili su na uzvisini na ulaz u dolinu Isel, sjeverno od Lienza sebi reprezentativan dvorac, BRUCK, visoko srednjovjekovni dinastijski dvorac. Napose dvorskoj kapelici, jednoj od malobrojnih galerijskih kapelica, donatori su posvetili sav sjaj i umjetničko dotjerivanje. Kao tapiserija djeluje zidno slikarstvo te kapelice, u blještavim bojama i živahnom karakteriziranju osoba iz "Biblie pauperum".

Pod vlašću te loze, općenito poznate kao velika promicateljica umjetničkog obrta, zbog guste mreže obiteljskih veza, Lienz je postao značajnim trgovinskim gradom s kovačnicom novca. U 14. i 15. stoljeću u Lienzu je živjelo toliko domaćih i doseljenih slikara, da se može govoriti o "pravoj školi slikarstva u Lienzu".

Taj je srednjovjekovni gradić posjetio oko 1480. tajnik biskupa Pordenonea, sufragana Akvilejskog patrijarha, zajedno s biskupom, radi vizitacije. Tajnik Paolo de SANTONINO pravnik iz Udina, vodio je dnevnik ("Historia") tih putovanja. Najviše se zadržavao na obilatom trpezama svojih domaćina, župnika - i kako je on kao Talijan teško podnosio oskudnu kuhinju brdskog dijela Carnije na svom dugom putu, dolazak u dolinu s rijekom i mnogim potocima, s bogatom ribom uz divljač iz tih šuma i Malvazijskim vinom iz svog zavičaja, bio je impresioniran kulturom tih krajeva. Lienz mu se činio poput "dragulja".¹³

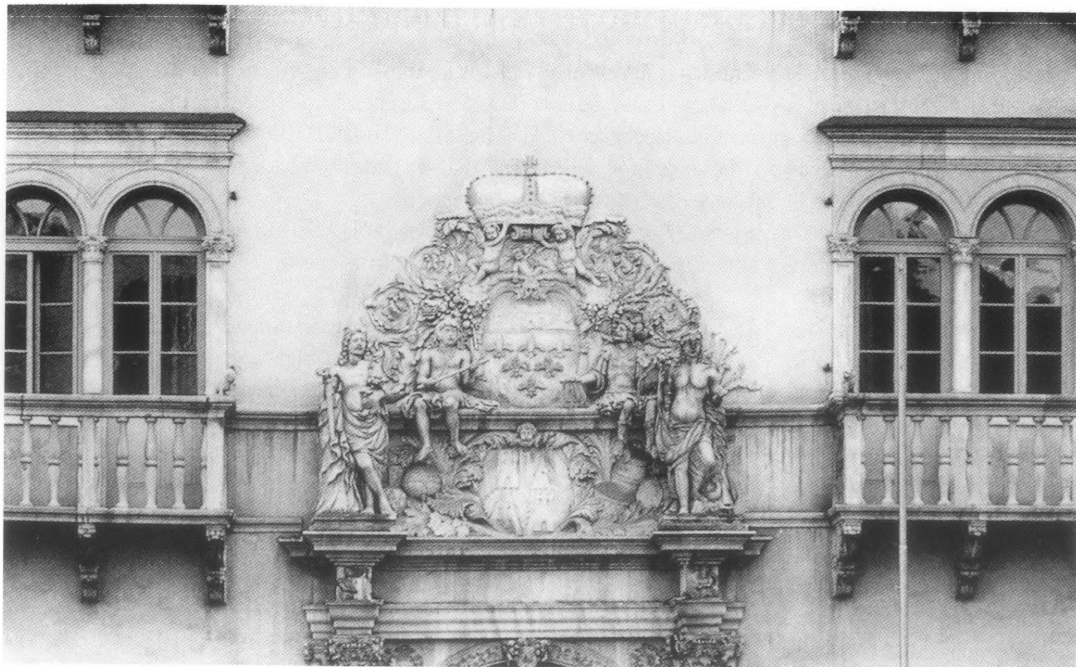
1500. godine umro je bez djece posljednji pripadnik loze Goričke, Leonhard, oženjen Paolom Gonzagom iz Mantove. Car Maksimilijan, nasljednik goričke grofovije, pokojnom je grofu Leonhardu u župnoj crkvi u Lienzu dao sagraditi velebnu uzvišenu grobnicu s kipovima viteza koji nose zastave teritorija Goričkih grofova, s anđelima, kadionicama i svjećnjacima, jedno od remek-djela renesansnih i kasno-gotičkih bronca, kakva postoji još u Dvorskoj crkvi u Innsbrucku.

Ujedinjenje goričkih vlastelina s kneževinom Tirol (1500. g.) pomaknulo je Lienz iz političkog središta na periferiju, i stoljećima je bio tek malen provincijski gradić, po političkom značenju - ali ne i po svojoj duhovnoj i umjetničkoj snazi, niti po gospodarstvu. Tranzitna prometnica iz unutrašnje Austrije prema Italiji dolinom Drave ostala je idealna veza Istok-Zapad kako za putnički, tako i za robni promet. U 17. stoljeću osnovana je manufaktura mjedi, koja je izrasla u značajnu "tvornicu" s trgovinskim vezama do Trsta, do svih mediteranskih i levantinskih zemalja. Ali i infrastruktura je doživjela izgradnju, napose na području javnog zdravstva i školstva. U 16. stoljeću Lienz je imao sve profile "zdravstvenih radnika, kao i za latinsko i

njemačko školstvo, čak i za djevojačke škole”.

Karmelićani su za vrijeme reformacije donekle očuvali katolicizam samo zahvaljujući svojem zalaganjuem za puk i njegovom njegove tipične barokne pobožnosti: procesije, hodočašća, bratovštine.

Tek za vrijeme reformi cara Josipa II. bogati pučki vjerski život zamro je, a time i velikim dijelom dotadašnji profil - skladna mješavina urbanog i pučko-seoskog života.

Od 1870. datira "turistički Lienz": prvi su gosti bili Englezi, koji su - zbog vlastitih iskustava s Napoleonom - sa simpatijama pratili obrambene borbe Tirolaca protiv Napoleona od 1806.-1809. Englezi - zaljubljenici prirode, brda i čari Alpi, utemeljili su onaj turizam po kojem je ta regija i dan-danas jedinstvena i poznata: alpinizam. Gradnja željezničke pruge kroz Pustersku dolinu (1869/1871), koja je spojila taj gradić s cjelokupnom Austrougarskom monarhijom, služila je u tim godinama doista još mladom turizmu. Povezano s time je jačanje gospodarske strukture, proširivanje uvoza-izvoza drveta, stoke... pa doseljavanje ljudi i ekspanzija stanovništva, pa opet proširivanje gradske infrastrukture.

U drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća dozrijevala su u Lienzu dva izvanredna slikarska talenta: Franz Defregger, predstavnik realizma, posvetio se seoskom životu. Albin Egger - Lienz, istaknuti austrijski ekspresionist, u dojmljivim je velebnim slikama dočarao individualne sudbine vojnika u akciji, prikaze iz oslobodilačkih borbi Tirola te iz prvog svjetskog rata, bez patetike i herojstva. Junaštvo, patriotizam, požrtvovnost... što to znači za "malog čovjeka"?

Lienz je nakon prvog svjetskog rata teško doživio sudbinu dijeljenja Tirola, gubitak Južnog Tirola. Zbog udaljenosti od upravnog centra Innsbrucka, Lienz je preuzeo funkciju "malog glavnog grada", on je kotarski grad, ali to mnogo intenzivnije nego što to mogu biti drugi kotarski glavni gradovi: svijest podijeljenosti i težnja za duhovnim jedinstvom s onim dijelovima Tirola onkraj austrijsko-talijanske granice zasnovala je duboku solidarnost i stanovitu identifikaciju s krajevima "onkraj". Ali fizionomija Lienza obilježena je duhovnom i fizičkom blizinom Italije; Lienz nastoji od Italije preuzeti ono što je pozitivno i utemeljiti klimu suradnje njemačko govornog stanovništva, uključivši u solidarnost i Talijane.

Briga za invalidne osobe i za psihičke bolesnike je posebna značajka, za koju je Lienz izmislio poseban model: grad promiče umjetničko, stvaralačko izražavanje radi njihovog samouvažavanja i kao dokaz integriranosti u život zdravih; naposljetku, Lienz je grad športa, skijanja, veslanja na divljim vodama, kanu... alpinizma.

SPITTAL AN DER DRAU: MEDITERANSKI DUH U ALPAMA

I današnji kotarski gradić Spittal nastao je nedaleko od rimskog biskupskog sjedišta, TEURNIA. Dosada otkriveni ostaci temelja crkve i mozaika naveli su istraživača¹⁴ na usporedbu s Porečom. Rani srednji vijek, od 600. nadalje dokumentiran je arheološkim nalazima nedaleko od ostatka bivše Teurnije, ali ipak kao samostalno naselje na tragovima prethistorijskih rudnika.¹⁵ Rimska cesta prolazila je kroz ovo mjesto, i nalazi govore u prilog kontinuirane naseljenosti sve do seobe Slavena.

Seoba Slavena bila je prava cezura, jer je uslijed nje propala kršćanska kolonizacija, kako bi u 7. stoljeću doživjela novi poticaj iz pravca Bavorske. I ovo središte kristijanizacije Alpi ušlo je u sastav patrijarhata Akvilejskog.

Prvi začeci kasnijeg gradića Spittala ukazuju na 12. stoljeće, kad su grofovi Ortenburški osnovali veliku bolnicu za siromašne i svratište za hodočasnike, trgovce, putnike namjernike. **Grofovi Ortenburg ulaze u svjetlo povijesti, kao jedna od velikih plemićkih loza srednjeg vijeka, koja je izgrađivala mrežu odnosa s Jugom i Jugoistokom.** Tada postoje već dobri odnosi te loze prema nadvojvodama Austrije (Babenberger), s grofovima Goričkim, grofovima Koruškim, nadbiskupom Salzburga. Predstavnici te loze služili su kao "vicedomi" (provincijski/pokrajinski poglavari) u Kranjskoj, Furlaniji, kao biskupi u Brixenu i Trientu, čak kandidati za patrijarha Akvilejskog. Grofovi Ortenburga bili su kolonijalizatori Kranjske i osnivateli njemačkogovornog naselja **GOTTSCHEE/KOČEVJE** koje je zatrto tek 1945 (!). Lingvisti su utvrdili kako su Kočevje naseljavali seljaci iz Koruške, istočnog Tirola, doline Drave na Koruškom i iz dolina njezinih pritoka. Jezične podudarnosti između tih doseljenika u Kočevju bile su tako izrazite i obilne da govore u prilog planskom doseljavanju. "Gottscheer" su danas raštrkani diljem svijeta, nekolicina ih živi u Austriji. **Ali zbog povezanosti prve velike loze u povijesti Spittala s kolonijalizacijom Kočevja, grad je Spittal preuzeo pokroviteljstvo i zaštitu sačuvanog materijalnog nasljedstva, baštine osebuje kulture u Sloveniji. Kotarski muzej Spittal udomio je "Heimattmuseum der Gottschee" ("Zavičajni muzej Kočevlja").**

Loza Ortenburg, ta "srednjoeuropska obitelj", možda bavarskog porijekla, izumrla je 1418. ili 1419. Njezin veleposjed preuzela je obitelj, ne manje značajna u povijesti Koruške: **grofovi Celjski**, s kojima su ortenburški grofovi bili u rodu. Već 1330. preteče te loze imale su velike posjede u Koruškoj, u patrijarhatu Akvilejskojme, te u današnjoj Sloveniji i Hrvatskoj.¹⁶ Njima duguje Spittal izgradnju obrambenih zidova i osnivanje prve škole. Ali 1456. ugasila se i ta loza.

1460. dinastija Habsburg preuzela je grad. Car Friedrich III. bezobzirno je iskorištavao gospodarsku moć, kovanicu, carine, mostarine i putarine za put prema Tauernu. Turci, Husiti, Mađari i kuga - apokaliptični jahači na kraju 15. stoljeća doveli su seljake gospodija 1478. do prve snažnije pobune pod vodstvom Petera WUNDERLICHIA, koja je izbila na području između Spittala i Villacha. Ona je bila prva, ali radikalnija u zahtjevu za "seljačkom demokracijom" od svih narednih diljem Njemačkog carstva.

Seljaci organizirani pod vodstvom Wunderlicha uspjeli su 1478. odbiti turski napad u Val Canale kod Coccaua (Tarvisija), ali ne definitivno. No unatoč tome uspomena na samoorganiziranje kmetova ostala je trajno u narodnoj baštini i kasnijim pokušajima buntovnih seljaka.

15. stoljeće - mada ni malo mirno - bilo je ipak sklono umjetnosti. Izvori govore kako je u to vrijeme postojala radionica drvorezbara i slikara, kamenoklesara i graditelja. Toj umjetničko-obrtničkoj tradiciji Spittal duguje svoju znamenitost, kao jedini gradski dvorac u stilu talijanske renesanse u alpskim zemljama. Izgrađen je tijekom 16. stoljeća od novog vladara veleposjeda grofova Ortenburga: cara Ferdinanda. Rođen u Španjolskoj, nadvojvoda Austrije, doveo je za sobom u Austriju, u svojoj španjolskoj pratnji **Gabriela** iz obitelji **Salamanca** i dodijelio mu 1524. grofoviju Ortenburg. Taj Španjolac (možda židovskog porijekla) bio je tipičan predstavnik humanističkog duha i novog profila carskih ministara: govorio je španjolski, latinski, francuski, dopisivao se s papama i drugim značajnim suvremenicima; svoj je uspon

ostvarivao kao bankar, zajmodavatelj i diplomatski posrednik nadvojvode Ferdinanda. Gabriel Salamanca i njegovi sinovi učiniše Spittal rezidencijom. Tako 1529. počinje gradnja palače s galerijama u stilu fiorentinske renesanse.¹⁷ Ime arhitekta nije poznato, ali stil govori kako da njegovo porijeklo i umjetničku školu treba tražiti na području Coma. Joannes Baptista Rpa de Lugano majstor je nekih od stuk-reljefa prostranih dvorana, interijera, sa scenama iz antičke mitologije.¹⁸ Ulaz krase reljef grba Ortenburg, jer se Gabriel 1527. godine odrekao svog imena "Salamanca" i poprimio naslov "grof Ortenburški".

Uspio je povratiti u grofoviju Ortenburg sve gospodije koje su dotadašnji carevi Friedrich II. i Maksimilijan I. zbog kroničnog nedostatka financija davali u zalog. Bio je u vezi s trgovinskom dinastijom Fuggera, zahvaljujući njoj uvijek je bio u mogućnosti pomoći caru novcem za obranu protiv Turaka i otplatu dugova. Njegovo bogaćenje i rano apsolutistička vladavina, koja se kosila sa starim pravnim tradicijama staleža, dovele su do toga da ga je 1526. Ferdinand opozvao iz Spittala i poslao u diplomatsku misiju u Englesku. 1539. umro je u Njemačkoj. U svojoj oporuci kao mjesto pokopa odredio je Spittal, a bolnicama, sirotinji, potrebitim obiteljima i gradskome vijeću ostavio je znatan dio svog financijskog bogatstva.

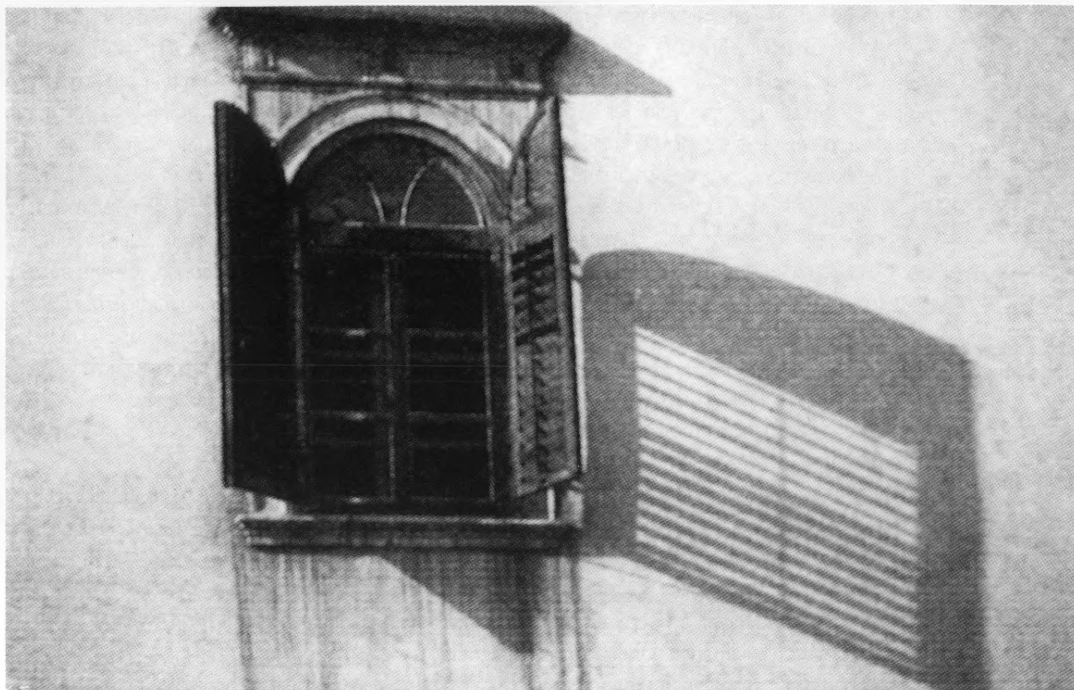
Dvije žene njegovih potomaka žive u sjećanju i tradiciji kao zločeste, vlastohlepne i nemilosrdne prema siromasima. Kruže legende da proklete kao aveti lutaju palačom.

Nakon obitelji Salamanca, još jedna značajna obitelj preuzima grad Spittal: Khevenhueller, od 14. stoljeća poznati kao građani grada Villacha. Svoj uspon do viteza ostvaruju služeći biskupima Krškim i caru Maksimilijanu. Oni su poput obitelji Salamanca, zarano proniknuli u duh nastupajućeg "novog doba": razvitak administracije, pravosuđa, znanosti i zato potrebno temeljito humanističko obrazovanje, putovanja i poznavanje stranih jezika. Pod Gabrielom Salamancom Khevenhuellerovi su služili u Spittalu, gdje su, nasuprot dvorcu Salamanca podigli renesansnu gradsku palaču, današnju gradsku vijećnicu. Bavili su se upravom rudnika, osnivanjem manufaktura, upravljanjem velikih zemljišta i financijskim poslovanjem nadvojvodskog dvora. Od sredine 16. stoljeća oni su težište svog djelovanja iz Spittala premjestili u Villach. Uzajamna podrška braće i sinova stvorila je bogatstvo, obrazovanje im je donijelo karijere u vojsci i u diplomaciji. Napose u ratovima protiv Turaka i u Mletačkom ratu, u pregovorima između nadvojvode i cara s jedne strane, a Mletačke Republike s druge. Oko uskočkog pitanja Khevenhuelleri su se proslavili svojim umijećem pregovaranja.

Khevenhuellerovi su se priklonili protestantskoj vjeri, tako da su tijekom protureformacije morali napustiti svoje palače. Zatražili su zaštitu njemačkih knezova i stupili u službu kralja Gustava Adolfa II., tako da su u tridesetogodišnjem ratu bili na strani neprijatelja cara. 1639. umro je posljednji Salamanca, a Khevenhuellerovi su pobjegli u Reich. Grofovija Ortenburg-Salamanca vraćena je u Reich. Opet se našla građanska obitelj, iz Villacha, koja je bila dovoljno bogata te je namakla svotu od 300 000 fl. za otkup ortenburškog nasljedstva, bila je to **obitelj Widmann**, u rodu s trgovinskom dinastijom Fugger, građani u Villachu, posjednici kantora u Veneciji, na Fondaco dei Tedeschi. (Hans Widmann je ondje 6 puta obnašao dužnost konzula.)

Widmannovi su isto tako držali do obrazovanja i osnovali u Villachu "studijski koledž, zakladu Johanna Widmanna". 1640. došli su u Spittal a zbog svojih mletačkih veza oni su odredili da ih stanovništvo Spittala ima nasloviti sa: "Serenissime". Widmannovi su donijeli sa sobom u Spittal izrazito talijanski duh stečen kako u Veneciji, tako i na studijima pravnog fakulteta u Padovi.

Tijekom 17. vijeka pa sve do 1918. Spittalom vladaju knezovi Porcia, prava loza "Alpe - Jadran", porijeklom iz grofovije Goerz, gdje su već u 12. stoljeću bili posjednici zemljišta akvilejskog patrijarhata. Humanisti, eruditi, vojnici, služili su i Mletačkoj Republici vojnički i kao diplomati. Johann Ferdinand von Porcia 1662. stekao je grofoviju Ortenburg i osnovao austrijsku liniju Porcije. On je tako preuzeo i velebnu palaču **Salamanca, koja od tada nosi njegovo ime**. Potomci su također služili u uskočkim ratovima, stekli zemljišta u Kranjskoj i u Istri (grofoviju Mitterbrug/Pazin). Hannibal Alphons Emmanuel kupio je 1705. grad Karlovac. Tom je kupnjom stekao i zapovjedništvo nad Karlovačkim generalatom, dijelom Vojne Krajine, no uskoro je odustao jer si nije mogao stvoriti potrebno štovanje i posluš ondanšnjih graničara, niti steći

povjerenje dvorskog vijeća. Neosporne zasluge stekao je u izgradnji i unapređenju luke Trst. Rezidencija u Spittalu je u međuvremenu propadala.

Ponovni uspon gradića Spittala donijela je tek izgradnja Tauernske željeznice - možda najznačajnije djelo 19. stoljeća, veza Sjevera s Jugom, Austrije s Balkanom i Italijom.

VILLACH IZMEĐU VIJEKOVA: RENESANSA, HUMANIZAM

Biljakom ili **Bilachinium**, rimska carinska postaja Santicum jest porijeklo toga grada, koji je u srednjem vijeku i napose na početku novog vijeka bio središte duha humanizma, tipičnog spoja prosvjećenosti i drevnog okultizma.

“Villach” se prvi put spominje u Karolinškoj donatorskoj ispravi osamstosedamdesetosme kao: “ad potem uillah”. Postojanje mosta preko tako široke rijeke, kakva je Drava kod Villacha, u to vrijeme je, kako pokazuje srednjovjekovna arheologija, neobično, ukoliko se ne radi o strateški ili prometno vrlo značajnome čvorištu.

Villach je dobio status trgovišta 1060. godine, kad je od Njemačkog cara dodijeljen kao lenta 1007. biskupiji Bambergu. Bamberški biskupi i njemački carevi opremili su Villach s pravom punog imuniteta, sudbenom vlašću, pravom na kovanje novca. Napose zbog talijanske politike njemačkih careva u 12. stoljeću, i zbog križarskih ratova putevi koji prolaze kroz Villach, putem Tauerna prema Jugu, i otvoreni pravac duž Drave prema Istoku, postali su značajnim. Nije čudo, što su Koruške vojvode tijekom 13. stoljeća diplomatski i vojnički pokušavali slomiti vlast Bamberga u tom osjetljivom, središnjem prostoru, ali i biskupi i njemački carevi jačali su vlasteline i dodatnim trgovinskim povlasticama. Villach se žilavo držao tog starateljstva, pod kojim je gospodarski cvjetao. Ali politički je ta pripadnost Bambergu sputavala Villach da se natječe s daleko manjim, i tada manje značajnim, prometno izoliranim Klagenfurtom, kao glavnim gradom nadvojvodine.

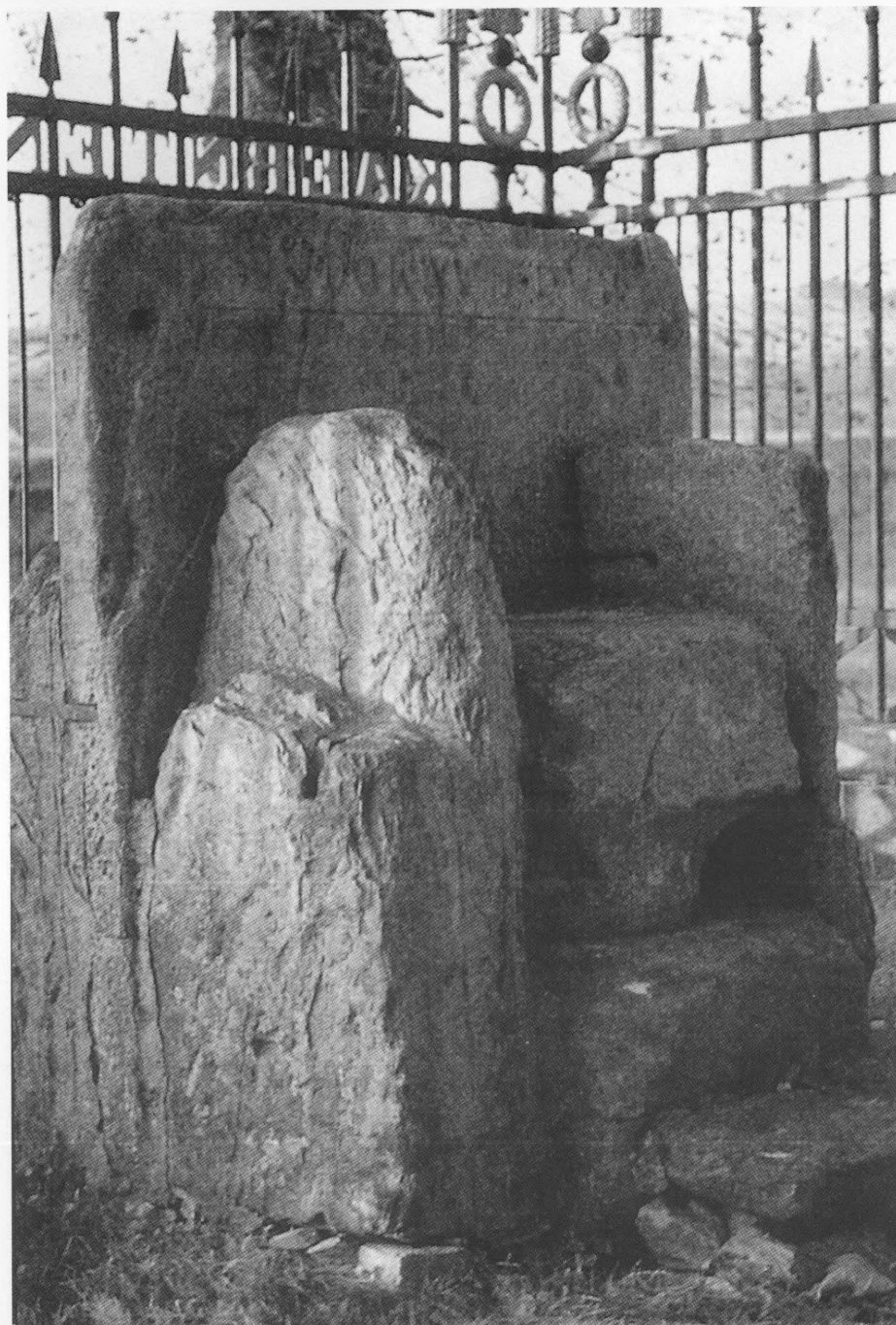

Veoma težak udarac doživio je Villach u razornom zemljotresu 25. siječnja 1348, zajedno s cijelom Koruškom i sjevernoistočnim dijelom gornje Italije. Zbog jačine srušio se dio južne stijene Dobrača, brda nadomak Villacha, pokopavši ispod sebe, prema suvremenim izvorima velik dio grada i 17 sela¹⁹. Biskupi bamberski su pomagali obnovu poreznim olakšicama i donacijama, tako da se Villach ubrzo oporavio. Na pragu 15. stoljeća Villach je opet glasio kao značajni trgovinski grad. Među stanovništvom se nalaze doseljenici iz južnonjemačkih gradova, iz Salzburga, Augsburga, Nuemberga, Dinkelsbuehla, Noerdlingena...²⁰, ali i iz Ljubljane, Celja, Ptuja... 1491. se spominje i građanin Agrama, Blasius Lazarin, koji se doselio kao trgovac i bio darežljiv donator Crkvi.

Dokaz za mnogonacionalno stanovništvo toga grada pruža nam Paolo Santonino, koji je mnogo toga smatrao vrijednim spomenuti: crkve, ljepotu tornja gradske župne crkve Sv. Marije s divnim zvukovima zvona, orgulja i zбора, s freskama Meister Thomasa²¹ građanina Villacha. "Primjer barbara" za talijane bio je: discipliniranost vjernika u crkvi, kod obreda na ulicama, u procesijama, pobožnost i držanje, kultiviranost svećenika...²² Među građanima ima visoko obrazovanih plemića, opreznih i mudrih trgovaca, pouzdanih tehničara i obrtnika. "...ima lijepih prostranih kuća (udobnih kao one bolje u Italiji) a grad ima i bolnicu..."

O obrazovanosti svojih građana govori činjenica kako se 1502. godine u Villach doselio švicarski liječnik **dr. Wilhelm Bombast von Hohenheim**, otac čuvenog sina **Teophrastus Bombastus, zvanog "Paracelsus"**, "liječnik veći i od Celsusa" (grčkog prirodoslovca iz Aristotelove škole).²³ **Grad Villach se ponosi Paracelsom, identificira se s njim, visokoobrazovanim "tipičnim" humanistom, ali ujedno - u očima suvremenika - šarlatanom, vračarom, u sprezi s "Nečastivim".**

Paracelsus je studirao medicinu na poznatim medicinskim fakultetima duž Švicarske, Italije i Njemačke, ali ne - da bi stekao dostojanstvo i ugled akademskog građanina, nego da galensku medicinu odbaci i razvije - slijedeći svoje sklonosti eksperimentiranju alkemijom. Njegova metoda proučavanja bolesnika, studije na živom čovjeku, uzevši ga kao cjelinu, ne kao skup pojedinih elemenata, udova i organa, učini ga senzacijom, ali i pretečom današnjeg "holističkog pristupa" i homeopatske medicine. Eksperimentirao je s biljkama, mineralima, utjecajem vremena i godišnjih doba i otkrivao pojave koje danas obrađuje

psihosomatska medicina.

Paracelsus nije prakticao u Villachu, on je proputovao Europu uzduž i poprijeko, i nekoliko puta boravio kao vojni liječnik u Vojnoj Krajini. Njegovo putovanje Hrvatskom završava u Senju, gdje se ukrcao

na brod za Veneciju. Villach je posjećivao samo sporadično, ali svejedno ga Villachani smatraju svojim velikim sugrađaninom - mada mu se nisu odužili ispunjavanjem velike želje: da mu koruski staleži objave njegov, staležima posvećen traktat o medicini "Das Buch der Staende", u kojem je htio očito prikazati svoju misao, braniti se protiv onih koji su ga klevetali kao šarlatana. Tek 1955. godine pokrajina je Koruska posthumno svom velikom građaninu učinila tu uslugu. Paracelsus je umro u Salzburgu.

Villach koji svoje značenje na početku novog doba duuguje svom položaju na raskršću puteva sa sjevera prema jadranskim lukama, dijeli i njihovu sudbinu potihog propadanja uslijed otkrića novih morskih puteva. Svoj ponovni uspon taj grad veže uz izgradnju "Južne željeznice"/"Suedbahn" i "Tauernbahn", isto tako kao i Spittal. Logički je slijed uspon tih dvaju gradića s novoizgrađenim autoputevima u pravcu sjever-jug putem Tauerna i dalje preko Karavanki, a pravcem istok-zapad, slijedeći također prastare čovjekove težnje i putovanja.

FERLACH: BAROKNA UMJETNOST ZA PUŠKE

Drava ne dodiruje glavni grad pokrajine Koruske, Klagenfurt, nego ga zaobilazi u velikom luku. Dva značajnija gradića nalaze se još uz njezin tijek, prije nego što će Drava napustiti Korusku i kao velika rijeka proteći Mariborom. Ali i u jugoistočnom dijelu Koruske Drava već razvija toliko snage te se čovjek njome koristio za pogon plinova, željezara - iz kojih se u Koruskoj razvijala ponosna tradicija metaloprerađivačkog obrta. Ferlach, prvi put spominjan u izvorima 1246. godine, svoj uspon veže uz izradu lovačkih pušaka, premda je oduvijek oružje značilo veliku stavku u gospodarskim računicama tog gradića. I ne samo u izradi, nego i u umjetničkom oblikovanju. Ferlach je doživio svoj pravi procvat u vrijeme carice Marije Terezije, kad je umjetnička obrada oružja i uporabnih predmeta, umjetničko kovanje željeza bila na vrhuncu. Toj umjetničkoj baštini Ferlach duuguje što i danas ima dobar status među ljubiteljima oružja.

Karakterističnu sliku tog malog gradića stvara dvorac na visokoj stijeni iznad Drave, na lijevoj, sjevernoj obali, Hollenburg, na kojoj su se smjenjivale glasovite plemićke loze Koruske: plemići Ptujski, Stubenberg, Dietrichstein, Wittgenstein. Napadnuta od Turaka 1478, oštećivana u više požara, srušena i ponovno izgrađena, ona je danas "stražarica Koruske" (s jasnim ciljem na susjede onkraj Karavanki, i s osjetnim "Koruskim prastrahom"). Ferlach se 1918. nalazio pod okupacijom SHS-a, pa glasi kao "grad referenduma" isto tako kao i susjedni gradić.

VOELKERMARKT

Voelkemarkt - osnovan 1090. od grofa Engelberta Spanheimskog na križištu dviju "željezničkih cesta" iz Središnje Koruske s Dravom i putevima preko Jezerskog i Ljubelja do Kranja, a zapadno prema Trstu. **Smjer Zapad / Istok pratio je tijek Drave, ceste vode u Italiju i prema Panonskoj nizini.**²⁴ Vojvoda Bernhard Spanheim uzdignuo je naselje Voelkemarkt do ranga vojvodskog trgovišta, gotička i renesansna gradska jezgra svjedoče o tome. I Voelkemarkt glasi kao "grad referenduma", i njegov je život obilježen dvojezičnošću i suživotom: njemačko govornih i slovenskih susjeda.

IV.

DRAVA - SUDBINSKA RIJEKA

"Drava je sudbinska rijeka Koruske", rekao je ljubitelj te pokrajine. On nije mislio samo na sudbinske povijesne događaje vezane uz Dravu: da je uz Dravu protekla granica akvilejskog patriarhata određivši koordinatu za Korusku povezanost s Jugom; da je Drava bila i "crta razgraničenja". Mnogo prozaičnije bi se moglo reći da su od plovidbe donjim tijekom Drave, od Villacha na dalje živjeli stanovnici tih krajeva, obavljali trgovinu, uvoz i izvoz, ... osiguravali pogon mlinova, kovačnica... da je Drava vrlo često prijetila visokim vodostajem i poplavama...

Drava neka bude i spona zbog starih veza, na koje se treba nanovo podsjećati.

BILJEŠKE:

1. Ernst Trost: "Das blieb vom Doppeladler. Auf den Spuren der versunkenen Donaumonarchie". (džepno izdanje, Beč, Molden 1966.: "Crveni Dunav", str. 195. i slij.
2. Claudio Magris: "Der habsburgische Mythos in der oesterreichischen Literatur", Salzburg, 1966.
3. U "Biblioteci Srednja Europa" Branka MATANA i Nenada POPOVIĆA, pojavila se i Magrisova knjiga "Danubio", Milano/Garzanti, 1986. na hrvatskom jeziku. Biblioteka Srednja Europa, 1988.
4. C. Magris, "Danubio". Predgovor.
5. Wilhelm NEUMANN cit. po Claudia FRAESS-EHRFELD: "Geschichte Kaerntens" Sv. I-Srednji vijek. Klagenfurt, 198r. str. 24.
6. Claudia FRAES - EHRFELD: "Geschichte Kaerntens" I. str. 43
7. ibid. str. 43
8. Gerhard DREKONJA-KORNAT: "Ein schwieriges Vaterland. Die slowenische Minderheit ist geduldig." "Merian"-Kunsthette, Kaernten, str. 128 i slij. (bez podataka o godini z.)
9. Gerhard DREKONJA-KORNAT: "Ein schwieriges Vaterland. Die slowenische Minderheit ist geduldig." U "MERIAN-KAERTEN" Bez godina, (Merian-časopis je časopis za putovanje i kulturne spomenike; mjesto izdanja: Muenchen). 128
10. ibid. str. 128
11. Tako je jednom zgodom, autorici spomenuo dobar hrvatski poznavatelj te povijesti, prof. dr. Adalbert REBIĆ, KBF Zagreb. - Erika WEINZIERL: "Die Zweite Republik in Bildern". Wien, 1971.
12. Claus Gatterer, Ein Kampf um Rom. S. 461fff
13. Paolo SANTONINO: "REISETAGEBUCHER 1485-1487". Iz latinskog preveo na njemački Rudolf EGGGER. Klagenfurt, 1947. Santonino, rodom iz Umbrije, živio je od 1469. u Udinama, pravnik, otac mnogobrojne djece, imućni građanin. Dnevnici putovanja su riznica informacija o životu svećenstva i imućnijih krugova; jela, običaji, nošnje, ponašanje, arhitektura gradova i kuća, svakodnevnica - ibid. S.24
14. Franz Glaser: Bischofssitz, Pilgerheiligtum und Kloster im Spaetantiken Noricum. In "Chronik", str. 296 f
15. Kurt Karpf/das Kloster Molzbichl und die bayrische Mission des 8. Jhd. in Karantanien
16. Obiteljske loze grofova Celja nalaze se u "Spittaler Stadtchronik", kronike grada Spittala, izdate 1991. povodom 800-godišnjice postojanja grada. Ovdje se spominje Elisabeta Modruška, prva i Veronika Desinić, iz Krapine, druga supruga Friedricha II. Celjskog. Njezin je sin oženio kćer Đorđa Brankovića, srpskog despota, Elisabetom, čija je sestra Mara 1438. postala najomiljenijom suprugom sultana Murata II.
17. Chronik/800 Jahre Spittal. S.358.
18. ibid. str. 346 i slijd.
19. Santonino, str. 107.
20. Wilhelm NEUMANN: "1100 Jahre Villach. 9.9.878 bis 9.9.1978." Prigodna publikacija Muzeja grada Villacha, 1978. - Dieter NEUMANN: "Die Stadt Villach und ihr Fluss." Izd. od "Oesterreichische Draukraftwerke", Klagenfurt. Meister Thomas Artus je jedan predstavnik glasovitih gotičkih slikara freski, zastupljen s "Biblijama pauperum" u više koruških crkvi.
21. ibid. str. 96.
22. ibid. bis str. 100.
23. Literatura o Paracelsusu je skoro nesaglediva. Dobar uvod u Paracelsovu misao vidi kod GEERK, Franka: "Paracelsus - Arzt unserer Zeit. Leben, Werk und Wirkungsgeschichte des theophrastus von Hohenheim." Benzinger-Verlag, 1992.
24. Fraes-Ehrfeld 286